

УДК 811.163.2'366.594'367.625

Д. Ф. Стоянова

Особливості функціонування кондиціоналу в рукописі XVIII ст. Йосифа Брадатого

У статті досліджуються особливості функціонування умовного способу (кондиціоналу) в болгарській мові на матеріалі рукопису XVIII ст. (1756 р.) Йосифа Брадатого.

Ключові слова: болгарська мова, дамаскін, кондиціонал (умовний спосіб), морфологічна категорія, синтаксис, модальність.

В середньоболгарський період у болгарській мові відбувалися різноманітні процеси та зміни. Дуже показовою стосовно можливості простежити динаміку мовних змін є дамаскінарська література, яка, власне, була об'єднуючою ланкою між старим і новим етапами розвитку болгарської мови. Вона особливо цікава тим, що відображає етапи і характер структурних змін від староболгарської мови до новоболгарської, демонструючи намагання поєднувати попередні багатовікові традиції з прагненням створити нову традицію: писати живою розмовною мовою. Палким і старанним прибічником такого принципу писання був чернець Рильського монастиря Йосиф Брадатий, перекладач і переписувач творів Дамаскіна Студита, написаних розмовною мовою.

До збірників Брадатого входять переклади з грецької не тільки творів солунського іподиякона, але й повчальних слів і оповідей Іоанна Златоуста та інших авторів. Його переклади середини XVIII ст. переписувалися в різних районах Болгарії — в Самокові, Враці, Пазарджику [4: 93]. Тепер майже всі вони зберігаються в Народній бібліотеці в Софії. Деякі з них входять до складу рукописного фонду В. Григоровича Одеської державної наукової бібліотеки ім. О. М. Горького. В даній роботі наша увага зосереджена на списку одного із цих збірників — “Сборникъ словъ и позчени на новоболгарскомъ языкѣ” 2-ї половини XVIII ст. (1756 р.) № 1/154, а саме 100 сторінок даного рукопису. На цьому матеріалі ми намагатимемося визначити особливості використання форм кондиціоналу на відповідному етапі розвитку мови (де, крім того, також відбита заміна інфінітиву *да*-конструкціями як показник аналітизації).

Умовний спосіб дієслова (кондиціонал) виражає можливість виконання дії в її залежності від певних обставин — умов. Дія може сприйматися як можлива або як така, що передбачається. Вона проектується заздалегідь з урахуванням умов, які визначають ймовірність її здійснення в залежності від їхнього збігу чи розходження з намірами мовця. А. В. Ісаченко так визначив суть умовного способу — “вираження нереальної (нереалізованої) дії, яка реалізується і конкретизується у варіативних значеннях, що виникають у різноманітних умовах і контекстах” [5:473]. Розрізняють дві форми кондиціоналу: аналітичну (стару, за термінологією Д. Хр. Матеева) [8: 152], що представлена сполученням особливої форми допоміжного дієслова *съм* — *бих, би, би, бихме, бихте, биха* і доконаного активного дієприкметника минулого часу, та синтетичну (нову), яка утворюється за допомогою суфіксів *-вам-, -ам-, -ям-*.

Спостереження над конкретними випадками вживання сучасного кондиціоналу дають підстави стверджувати, що йому властива широка і багата сфера функціонування. Задля пояснення цього факту славісти часто повертаються до старого індоевропейського кон'юнктиву і звертаються до проблеми подальшої долі ускладненої системи його значень і відтінків значень у мовах, у яких він давно перестав існувати [2: 287–288]. Ставив перед собою таке питання і Б. Панцер, звертаючись до даних європейських мов, в яких “кондиціонал походить із описових минулих часів, але все-таки сприймається як спосіб, а не як минулий час завдяки його модальному вживанню і значенню” [12: 480]. Згідно з таким твердженням про походження *вимъ* Х. Пантелеєва, приймаючи опозиційну схему слов'янських модусів, розроблену З. Голомбом, дуже чітко виокремлює два значення кондиціоналу: бажальне і наказове [10: 458].

Оптативна модальність на морфологічному рівні розглядається як оптативне (бажальне) значення кондиціоналу. Спираючись на результати досліджень Є. Кржижкової, Х. Пантелеєва вказує на три типи транспозиційних (із розповідних!) оптативних речень, що містять у собі форми умовного способу, де проявляється дезидеративний кондиціонал: 1) умовний спосіб використовується в оптативному (бажальному) значенні; 2) бажальні речення, представлені висловлюваннями, що містять форму умовного способу; 3) оптативні речення, які широко використовуються у пресі і в науковій літературі [9: 498]. Використання останнього типу кондиціоналу слід розглядати як стилістично марковане.

Багато уваги наказовому кондиціоналу приділяли Ю. Панцер у своїй книзі про слов'янський кондиціонал та П. Гард у праці про умовний спосіб на матеріалі російської мови. Використання наказового кондиціоналу спостерігаємо у випадках з обов'язковою наявністю форм модальних дієслів *трябва* і *следва* в 3-ї ос. одн. умовного способу, які означають необхідність і є синонімами. Е. Кржижкова їх називає модальними модифікаторами, призначення яких “виражати відношення самої дії чи стану до дійсності з огляду на потенційність, необхідність та інші подібні реалізації” [14: 822]. Це існує поряд із загальною модальністю, що виражає відношення мовця до дійсності, і призначення якої — модифікувати значення предикативного ядра речення, не змінюючи, однак, комунікативної спрямованості речення, його синтаксичної модальності. Як спонукальне може бути інтерпретоване значення умовного способу в наступних прикладах: **Би могъл да ме оставиш най-сетне на мира. Би могла да сготви нещо или поне да прескочи до кулинарния магазин. Млади човече, бихте могли да отстъпите мястото си на една майка с дете. Биха могли вече да свършат.** Необхідною умовою є вживання дієслова *мога*, вжитого в умовному способі у 2 і 3 ос. одн. і мн. (ще один доказ для підтвердження спонукального звучання наведених прикладів), і наявність відповідної інтонації, що відіграє значну роль у сприйнятті спонукування, яке виражається. Модальний модифікатор зазнав такої зміни, бо набув значення *трябва*, а цей

тип речень став тотожним реченням такого типу: *Да беше ме оставил най-сетне на мира*. Отже, спонукальний тип сучасного літературного кондиціоналу реалізується в непитальних (без запечечення) реченнях тільки за допомогою модальних дієслів.

В “Граматичі староболгарської мови” зазначається, що умовний спосіб у староболгарській (старослов’янській) утворювався за допомогою *л*-дієприкметника і спеціальної умовної форми *бѣти* — *виѣ*, *ви*. Успадкований формант *ви* походить з давніх форм колишнього оптативу (бажальний спосіб від *бѣти* — *виѣ* порівн. лит. форми —*bime* (1 ос. мн.), —*bite* (2 ос. мн.), які, поєднуючись із супіном, утворюють оптатив [3: 312]. Для староболгарських пам’яток форми умовного способу зафіксовані лише в однині і множині. Двоїна зустрічається лише в одиничних випадках. Форми *виѣ*, *ви*, *виѣ*, *виѣ*, *виѣ*, як зазначає Ю. Трифонов, дуже скоро почали конкурувати з формами аористу *бѣхъ*, *бѣ*, які в пам’ятках згодом стають домінуючими [13: 357–358].

В досліджуваному нами рукописі представлені приклади одночасного функціонування обох варіантів зі співвідношенням 17 з *ви*: 6 з *бѣ*. Цікаво відзначити, що староболгарські форми з *ви* можуть вживатися і в головному реченні складного з підрядним умови, і в підрядному, а пізніші форми з *бѣ* — нами знайдені лише в підрядних. Зафіксовані також 4 випадки, де в межах одного речення вжиті обидві форми, що яскраво демонструє їхнє конкурентне використання: *аще бѣ ѿѣха постапила и да не би престъпила заповѣда Бжѣа не вѣхоме нѣ сега илѣли нъгда да постине Мѣа*: 2–5; *аще не бѣ било смрътъ ниже Павла апѣла зста Хѣа не би се похвалил да речетъ на вѣсакъ день оумираю Иа*: 12; *аще не бѣ билъ смрътъ паки не би рекълъ нѣне радюсе в страданіе мои васъ ради Кѣа*: 20; *кои бѣ члѣкъ вѣделъ мрътваго да оживеетъ не ли би се радвалъ и ѿ мнѣго години да е некому снъ завѣналъ и да прѣидетъ въ домъ ѿца своего не ли би было радостъ въ тогѣ двѣа Кѣа*: 6–13. Факт збереження староболгарської форми з *ви* можемо пояснити обов’язковим дотриманням переписувачами строго визначених правил і вимог під час самого процесу переписування, а також орієнтацією на наслідування традиції. Проте, як видно з аналізу тексту, жива мова накладає свій відбиток, про що свідчать наявні в рукописі нові форми з *бѣ*.

Ю. Маслов вказує такі значення умовного способу [7: 258] (перераховані дослідником випадки вживання в чомусь перехреснюються з запропонованими Х. Пантелеєвою):

1. *Значення чистої можливості* (сюди ж вчений відносить випадки, в яких на перший план виходить суб’єктивна готовність виконати дію). Ми знайшли лише 2 таких приклади: *И тогѣа би прѣшлалъ некои царевъ любазникъ да рече цѣрѣ дан мене тои даръ Пѣа*: 17–20; *Рекалъ би цѣрѣ немъ не могу дати го Пѣа*: 20–24.

2. *Значення обумовленої можливості* (в близькому до цього значенні вживається майбутній час у минулому, проте вчений вказує на деяку семантичну відмінність між ними): *аще бѣ члѣкъ вѣделъ мрътваго да оживеетъ не ли би се радвалъ и ѿ мнѣго години да е некому снъ завѣналъ и да прѣидетъ въ домъ ѿца своего не ли би было радостъ въ тогѣ двѣа Кѣа*: 6–13; *егда вихѣ сътворише единому сѣромахъ какъ да вѣсте ме сътворише и хотелъ вихѣ ради то похвалити васъ но егда сте биле немилостивы не можете сега да полъчите милостъ А*: 7–14.

3. *Виразення умови формами власне умовного способу*: *аще ли бѣ прѣзвалъ на землани цѣрѣ да се вѣѣшае да даруетъ насъ некои землани вѣщи скоро идеме благодарны и трезвенны Вѣ*: 20–23 *Оа*: 1–2. *Грѣшникъ же показетъ кротостъ и милосърдіе и много благотворіе, понеже познаваѣтъ премъдрѣи аще бѣ оустрашилъ шнога иже мѣ съгрѣштилъ сътворяетъ го да паднетъ въ вѣчѣніе, аще ли похвалитъ правѣдника хошетъ разлентисе дѣлати добродѣтель И*: 9–14; *аще не би прежде напоена земля ѿ дождѣ и ѿ снѣгъ и ако не би было стъдѣны вѣтрове да протресутъ се вса дрѣвеса плодовиѣ и не плодовиѣ и да помръзнетъ земля и да станетъ лѣдъ и да се възлюбитъ земля и дрѣвеса не можетъ ни земля плодъ дати ни дрѣвеса Чѣ*: 5–12.

У наведених випадках у підрядних реченнях умови використано умовний спосіб, а в головних реченнях, що виражають можливий наслідок вказаної в підрядних умови, вживається теперішній час задля підкреслення впевненості і беззаперечності кінцевого результату при реалізації даної умови. Адже саме форми теперішнього часу забезпечують достовірність виконання тієї чи іншої дії, яка виконується в момент мовлення, що не допускає жодних сумнівів. Дія сприймається як наявний факт. Маємо приклад використання в головному реченні форми майбутнього часу в минулому (*futurum praeteriti*), яка, втім, вжита в своєму темпоральному значенні:

Яще хс не би вблнчн^и ихъ хотѣахс да се съблзнатъ и да рекътъ какъ не можахс ап^лты да исцѣлѣ^а болнаго (Оба: 4–9). Л. Андрейчин зазначає, що форми умовного способу і форми майбутнього в минулому не є повністю синонімічними ні стилістично, ні семантично. Перші виражають цілковиту впевненість у здійсненні дії, яке залежить тільки від певних зовнішніх обставин, форми ж умовного способу вказують лише на передбачувану і очікувану можливість її виконання [1:215].

Все ж таки більш частотними і характерними для живої розмовної мови, на думку дослідників, є звороти і сполучення, в яких гіпотетична умова виражається за допомогою імперфекта, плюсквамперфекта і — найчастіше — майбутнього в минулому, і лише обумовлений факт — умовним способом, тобто форми з вихъ —лъ частіше фігурують у головному реченні складнопідрядного, а в самому підрядному використовуються транспозиційні, вжиті в переносному значенні темпоральні форми. Збереження у таких випадках форм вихъ —лъ пояснюється існуючою в мові потребою висловити модальне значення за допомогою дієслівної форми. Але це може відбутися лише за умови відсутності у підрядному реченні сполучника, який би виражав значення модальності. Однак результат нашого дослідження не підтверджує цієї думки. Більшість випадків вживання форм кондиціоналу припадає саме на підрядні речення. Як підкреслює М. Деянова, “Йосиф Брадатий відхиляється від народного узусу вживання форм кондиціоналу, зберігаючи його староболгарське вживання не тільки в головному реченні, але й в підрядному реченні мети” [4: 95]. Тому кондиціонал у синтаксичному відношенні зустрічається і в межах умовного періоду — головного речення (протозису) складнопідрядного речення з підрядним умови, — і в межах простих речень — самостійного, головного, підрядного, а також поза межами умовного періоду. Це зовсім не означає, що наявність даної форми в головному реченні обов’язково передбачає її присутність у підрядному і навпаки, вони можуть вживатися або в одному, або в іншому. Те, що конструкції умовного способу в обох частинах умовної формули — в головному і підрядному реченнях — властиві народній розмовній болгарській мові, доводить їх використання у прислів’ях та приказках.

На матеріалі рукопису “Сборник словъ и позчени на новоболгарскомъ языкѣ” ми нарахуємо 7 випадків використання повного умовного періоду, тобто наявні форми з вихъ —лъ і в головному, і в підрядному умовному: аще бы члкъ вѣделъ мрътваго да оживеетъ не ли би се радъвалъ и ѿ мнѣго^а години да є некому снъ завѣгналъ и да прїидетъ въ домъ ѿца своего не ли би было радость въ тогѣ^а дома ЕБа: 6–13; егда вихте сътворише единолю сѣромахъ какъ да жете не сътворише и хотѣлъ вихъ ради то похвтитъ васъ но егда сте биле немилостивы не можете сега да полъчите милость А: 7–14; аще бы їѿа постила и да не би прѣстъпила заповѣда Бжїа не вїхѣме нїе сега ниѣли нъжда да постиме Мѿа: 2–5; аще не бы било смрътъ ниже Павла ап^ла зета Хѿа не би се похвалилъ да речетъ на вѣсакъ день оумираю; аще не бы билъ смрътъ паки не би реклъ нѣне радъюсе в страданїе мои васъ ради; Иа: 12; аще не би се крило богатаѣтво оу землю никон не би билъ сѣромахъ Аѿ: 5–7; аще не бы било смрътъ какъ вихне рекле оумираюши ѿправдаютъ се ѿ грѣхъ.

Форма умовного способу з вихъ —лъ може зустрічатися і в самостійних реченнях, які, як стверджує Ю. Трифонов, походять від підрядних, що виражають бажання і можливість. И тогѣ^а би прїшалъ некои царевъ любазникъ да рече црѣ дан мене тои даръ ПЗа: 17–20; Рекалъ би црѣ немъ не могъ дати го ПЗа: 20–24; Икоже не можаше всаки нечистъ члѣк или скотъ да се прїближитъ при гора сїнаискаа егда прїимаше моусеи закона би пришло са^и каменїе го повниютъ Нѿа: 14–18, в якому проявляється наказове значення кондиціоналу завдяки використанню 3 ос. одн. модального дієслова, що виражає необхідність і примусовість.

4. Для вираження ввічливого ствердження, що здебільшого властиво літературній мові, аніж розмовному мовленню. Таких випадків використання не зафіксовано нашим дослідженням тексту.

На думку Ю. Трифонов, сполучення вихъ —лъ в новоболгарській мові могли використовуватися для вираження як реальної, так і ірреальної умови. У випадку вираження реальної умови (про яку попередньо невідомо, здійсниться вони чи ні) сполучення вихъ —лъ найчастіше передавали значення вж^дно врѣмѣ (майбутнього часу) і — рідше — значення минулого часу, коли апелювали не лише до минулого моменту, а й до моменту після нього (коли мова йде не лише про минулий момент, а й про наступний після нього минулий момент). Ці сполучення можуть використовуватися у підрядних відносних реченнях, які мають потенціальну здатність перебудовува-

тися в підрядні речення умови, в підрядних допусту, які приєднуються до головного речення за допомогою сполучників ако, да і є видозміненими підрядними умови. Дані сполучення могли замінюватися іншими темпоральними формами: теперішнього часу дійсного способу, минулого недоконаного часу (імперфекта).

У досліджуваному нами рукописі знайдено такі приклади використання умовного способу з формами *вихъ* —*лъ* у значенні а) *майбутнього часу*: Грѣшникъ же покажетъ кротость и милосръдіе и много благотворіе, понеже познаваѣтъ премъдрѣи аще бы оустрашилъ многа иже мѹ съгрѣштилъ сътвориетъ го да паднетъ въ ѡчаюніе, аще ли похвалитъ правѣдка хоѡетъ разлениитсе дѣлати добродѣтели И: 9—14; аще бы члѣкъ вѣделъ мрътваго да оживеетъ не ли би се радсвалъ и ѡ^т многу годинъ да є некому снѣ завѣгналъ и да прїидетъ въ домъ ѡца своего не ли би было радость въ тогѡ дома ЕБ: 6—13; б) *минулого часу*: егда вихте сътворише единому сѣромаху какѡ да ѣсте не сътворише и хотелъ вихъ ради то похвалити васъ но егда сте биле немилостивы не можете сега да ползчите милость А: ѡ—єо; аще не би прежде напоена земля ѡ^т даждъ и ѡ^т снѣгъ и ако не би было стѣдены вѣтрове да протресутсе вса дрєвеса плодовиѣ и не плодовиѣ и да помръзнетъ земля и да станетъ лѣдъ и да се ѡзлобитъ земля и дрєвеса не можетъ ни земля плодъ дати ни дрєвеса ЧБ: 5—12; Яше хъ не би ѡвеличи^и ихъ хотѣху да се съблазнятъ и да рекутъ какѡ не можаху аплѣи да исцѣлѣ болаго (ОБ: 4—9).

Для вираження ірреальної умови і нездійсненого бажання форми умовного способу з *вихъ* —*лъ* в новоболгарській мові вживалися дуже рідко і в таких випадках сприймалися як архаїзми. А в староболгарській (старослов'янській) мові, окрім вже згаданого вираження нездійсненої умови, кондиціонал міг передавати відтінки бажаності, можливості, мети, наміру в підрядних реченнях. Оскільки в розмовній живій мові новоболгарського періоду домінувала тенденція збереження часової точності, ніж модальності, форми з *вихъ* —*лъ* в значенні ірреальної умови могли замінюватися формами теперішнього часу і всіх минулих (окрім аориста) часів дійсного способу.

У тексті зафіксовані наступні приклади використання форм умовного способу для вираження ірреальної умови: аще бы Ієѡа постила и да не би престъпила заповѣда Бжїа не вїхѡме нїе сега илѣли нѹжда да постиме Мѡа: 2—5; аще не би се крило богатаѣтво оуземлю никон не би билъ сѣромахъ Аѡ: 5—7; аще не бы било смрътъ ниже Павлъ аплѣи зета Хѡа не би се похвалилъ да речетъ на вѣсакъ день оумираю; аще не бы билъ смъртъ паки не би реклъ нѹне радсѹе в страданїе мон васъ ради. В цих випадках вживаються заперечні форми і в умові, і в наслідку, що підкреслює і підсилює неможливість здійснення дії. аще ли бы прїзвалъ на^ѣ землани црѣ да се ѡбѣщае^т да дарѡетъ насъ некон землани вѣщи скоро нѣме благодарны и трєзвенны V-Ѣ: 20—23 Оа: 1—2;

Всі знайдені в рукописі приклади форм умовного способу — 30 — можна розподілити на дві групи: 1. форми з уживанням *да* (нараховані 6 випадків); 2. форми без уживання *да* (24 випадки). Першу групу формують складні речення з підрядними, що виражають намір і мету. В них *да* надає формам *вихъ* —*лъ* відтінку бажаності виконання дії або передає виявлене мовцем бажання необхідності чи належності її здійснення. Саме ця здатність *да* дала підстави Ю. Маслову виділяти кон'юнктив. Таке використання *вихъ* —*лъ* форм є досить рідкісним і в староболгарській мові, а в новоболгарській вони поступалися формам з інфінітивом чи з дієсловом дійсного способу теперішнього часу з сполучником *да*. Такі випадки зустрічаються здебільшого в дамаскінах і у творах авторів попередніх періодів. Подібними до них є підрядні речення, що виражають прохання, бажання, вимогу, наказ, страх, сподівання, надію: Са^ѣ различни скръби и напасти и тєснѡты досаждаетъ насъ да би разсѣли и да сѣтиме да прївегнемъ къ бгъ VБ: 16—19; Тогѡ ради потребно єсть намъ много молитви и молѣви и слъзи и вѣздиханїе и исповѣданїе да вихѡме вѣзмогли спаси свою ѡкапанною дшшѹ НБ: єо НСа: 1—5; Многи различные лѣкове ищѣме и далеко нѣме да вихѡме изцѣлили тѣлѡ наше НЗ: 14—16; Конто са гладны дшшєвны и жадны да ги насити^и дшхѡвною пищѹ сѣречъ кои^и єсть потребно пошченїе и сказанїе да ги пошчѹтъ и да ги наставляютъ, конто са дшхѡвници и оучители да би ги ѡтвратиле ѡ^т грѣхъ къ покаанїе АБ: 6—14; И такова и тили^и подовнаа гл҃олаше вл҃ка хр҃тѡсѣ да би ѡмѣгчилъ оумъ предатѣла и ноги єгѡ омы прежде ѡ^т другите аплѣи ЧД: 19—24; Таклиѡ молѡтсе да би се избавиле ѡ^т вѣчною мѹкѹ и мала надежда иматъ да прїимѹтъ некы даръ Иа: 2—5;

* * *

Отже, на підставі вивченого нами матеріалу можемо зробити висновок, що умовний спосіб не набув широкого використання в болгарській мові у досліджуваний період 2-ї пол. XVIII ст.,

про що свідчить наявність лише 30 випадків використання форм кондиціоналу на 100 сторінок рукопису.

Як відомо, умовний спосіб у староболгарській (старослов'янській) мові утворювався за допомогою спеціальної форми *виль*, *ви*, яка вже в пізніх староболгарських пам'ятках поступається аористним формам *вихъ*, *гы*, що стають домінуючими. Результати нашої дослідницької розробки не підтверджують цього твердження. Нами зафіксовано наступне співвідношення згаданих форм: 6:18 = нові форми: старі форми. 4 з 6 випадків використання *вихъ*, *гы* форм вживаються поряд із старими формами в межах одного речення. Цікаво відзначити, що *вихъ*, *гы* функціонують у підрядних реченнях умови, а *виль*, *ви* мають властивість використовуватись і в підрядних, і в головних, і в самостійних реченнях.

Загальновідомо, що в розглядуваний період у мові діяла тенденція вираження значення умовності за допомогою транспозиції темпоральних форм, які використовувалися в підрядних умови, а форми умовного способу — в головних реченнях. Проаналізувавши текст, ми дійшли до заперечення такого погляду на проблему. За даними нашого дослідження, більшість форм кондиціоналу вживається саме в підрядних реченнях, тоді як їхнє функціонування в самостійних реченнях зафіксовано лише двічі і один раз у головному реченні. До уваги не беремо повний умовний період, де в обох типах речень вживаються форми умовного способу.

Відомо також, що повна умовна формула в мові даного періоду зустрічалась лише в прислів'ях та приказках. Наш матеріал показує, що Йосиф Брадатий вживає її досить активно. Адже із загальної кількості форм умовного способу — 30 — за таким призначенням використовується 14 (7 речень).

Всі знайдені в рукописі форми умовного способу на основі наявності/відсутності частки *да* ми розділили на дві групи. *Да*, приєднуючи *вихъ* — *лъ* форми, надає підрядним реченням мети додаткового модального значення бажаності у виконанні дії. Їх нараховуємо 6. Друга група, без уживання *да*, нараховує більшу кількість форм — 24.

У староболгарській (старослов'янській) мові умовний спосіб використовувався передусім для вираження ірреальної умови, що прослідковуємо і на матеріалі досліджуваного тексту. Крім того, виражаючи реальну умову, форми кондиціоналу можуть мати значення і майбутнього, і минулого часів.

1. Андрейчин Л. Основна българска граматика. С., 1978.
2. Георгиев Вл. Проблеми на българския език. С., 1979, с. 287-288.
3. Давидов А. Условно наклонение // Граматика на старобългарския език. С., 1993, с. 312-314.
4. Деянова М. Наблюдения над синтаксиса на Йосиф Братати — БЕ, XLIX, с. 92-96.
5. Исаченко А. В. Грамматический строй русского языка, Морфология, II. Братислава, 1960, с. 473.
6. Кржижкова Н. Дистинктивные семантические признаки и структура предложения // Грамматическое описание славянских языков. М., 1974, с. 102-103.
7. Маслов Ю. С. Очерк болгарской грамматики. М., 1956.
8. Матеев Др. Хр. Новата форма за условно наклонение в български език // ИИЕБ, 1954, кн. 3, с. 149-164.
9. Пантелеева Хр. Кондиционалът в съвременния български книжовен език и изразяване на оптимативна модалност // Доклади на Втория международен конгрес по българистика. Т. 3. Съвременен български език. С., 1987, с. 562-572.
10. Пантелеева Хр. Употреба на условно наклонение // Българска книжовна реч. Т. 2, библ. Знания за езика. С., 1981, с. 121-124.
11. Пантелеева Хр. За кондиционала на съвременния книжовен език (Наблюдения над подбудителното му значение) // БЕ, 1986, №5, с. 457-461.
12. Панцер Б. Глагольные времена, виды и наклонения в современном болгарском языке // Международный конгрес по българистика. Доклади. СБЕ, т. 3, 1987.
13. Трифонов Ю. Съединение на бихъ съ причастие на лъ в новобългарския език // Сборник в чест на Л. Милетич. С., 1912, с. 357-379.
14. Barnetová V., Běličová-Křížková H. Russkaja grammatika 2. Praha, 1979, с. 822.

D. F. Stoianova

**FUNCTIONAL PECULIARITIES OF CONDITIONAL MOOD IN MANUSCRIPT
OF XVIII CENTURY BY IOSIPH BRADATY**

The article is devoted to analysis of conditional mood function peculiarities in Bulgarian. The subject of analysis is manuscript of XVIII century (1756) by Iosiph Bradaty.

Key words: Bulgarian, damaskin, conditional mood, morphological category, syntax, modality.

Д. Ф. Стоянова

**ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КОНДИЦИОНАЛА В РУКОПИСИ XVIII В.
ЙОСИФА БРАДАТОГО**

В статье исследуются особенности функционирования условного наклонения (кондиционала) в болгарском языке на материале рукописи XVIII в. (1756 г.) Иосифа Брадатого.

Ключевые слова: болгарский язык, дамаскин, условное наклонение (кондиционал), морфологическая категория, синтаксис, модальность.